

A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK SZEREPE A PHILOSOPHIÁBAN.*

Philosophia népszerű felolvasás tárgyául, — egy kissé talán merész kísérlet. Elhagyni az érzéki világ mindennapi alakjait s bevonulni az érzékfelettinek látszó szellem titokzatos világába — talán nem is oly könnyen teljesíthető feladat. Hiszen még itt a természetnek szemünk előtt elterülő országában is mily nehéz olykor a zavartalan és tiszta látás! Minő lehet hát oda benn az emberi léleknek általános hit szerint soha meg nem világítható, éjsötét birodalmában?!

Ha megragadja figyelmünket valamely természeti jelenség, nem sokat habozunk: megtapintjuk vagy megszagoljuk, megízleljük, meghallgatjuk vagy megnézzük. S ezzel, azt hisszük, meglehetősen tájékozódunk. De mit teszünk a szellem tényeivel, mit érzelmeink sajátos jelenségeivel, a melyek oly megközelíthetetlen aetherikus magasságban látszanak repkedni lelkünk szemei előtt?! Mikor már észrevettük őket, úgylátszik, mintha még csak sejtenők; s mikor azt hisszük, hogy megfógtuk őket, csak akkor látjuk, hogy elröppentek.

És mégis minekünk ma meg kell őket lepnünk. Egy merész, földön túl ható tekintettel be kell pillantanunk az ő titkos birodalmukba nem azért, hogy ott egyben-másban talán huzamosabban gyönyörködhesünk, hanem hogy megtudhassuk, mi van benne olyan, a mit e földi természet külvilágában nem igen lehet találnunk.

Minő csudálatra ragadó világ is ez az emberi lélek tapasztalatvilága! Egyik oldalon a rajtuk kívül álló, tőlünk független, velünk szemben tevékeny külvilág alakulatai foglalnak helyet végtelenül gazdag sorozataikban; a másikon az énünk belsejébe zárt, tőle többé-kevésbé függő, vele szemben szenvedőleges belvilág tünetényei tűnnek fel roppant csoportozataikban. Amaz mintha tőlünk távol eső, közö-

* E cikk eredetileg népszerű felolvasásnak volt szánva. Ebből fejthető meg bevezetésének ebbeli vonatkozása.

nyös, idegen volna; emez mintha édes a miénk, velünk tartó, rokon. Az előtt, úgy tetszik, mintha megállhatnánk, hogy megszemlélhessük: ő a mi *objectumunk*. Ez mintha velünk együtt haladna, hogy részt vegyen a szemléletben: része a mi *subjectumunknak*. Ezért is azt szorosabb értelemben tapasztalataink *objectiv* — ezt pedig *subjectiv* világnak nevezhetjük.

Képzeletem egy templomot varázsol elém. Ha ez egy előttem már ismert templomnak a képe, akkor e tapasztalatom a külvilágra utal. Ismeretem élesen *objectiv* természetű. Ha azonban ezen elém varázsoló templom nem felel meg egyetlen egy már láttam templomnak sem, azaz pusztán csak képzelődésem szüleménye, akkor szorosán énem belvilágához tartozik, vagyis ismeretem *subjectiv* természetre mutat.

Tágabb értelemben véve, azonban mindkét kép *subjectiv* és *objectiv* egyszerre.

Az első, a külvilágra utaló *objectiv* képnek ugyanis, hogy az *én* ösztudatom képe lehessen, szükségkép az *én* *subjectumom* részévé kell átalakulnia, azaz egyúttal *subjectivnek* lennie. Viszont a második képzeleti templomnak, hogy képzeletem elé legyen varázsolható, tőlem többé-kevésbé függetlenül, önnön magában, az ő saját egyedi voltában is léteznie kell ösztudatomban, más szóval: *objectiv* alakban kell feltűnnie. Mert valamint kétségtelen az, hogy csakis az a küljelenség lehet ösztudatom szereplő ténye, mely egyedi *küllétét* neki megfelelő *bellété* változtatta át, azaz *objectivitásából* *subjectivitásomba* fordult: ép így megczáfolhatatlan az is, hogy csak az oly beljelenség tűnhetik fel, mint *subjectivitásomnak* tevékeny egyedi alakja, mely ösztudatomból egyedileg különváló, vagyis ösztudatomban önálló, egyedi létezéssel is bír, tehát egyúttal *objectiv*.

Ez az a philosophia történetében oly nagy szerepet játszó *subjectiv* és *objectiv* azonossága.

De egy lépéssel még tovább is mehetünk.

Mikor az első, úgynevezett *objectiv* természetű templomra gondolok, akkor tulajdonképpen két jelenséggel van szemléletemben dolgom. Az egyik az az előttem már ismert *külső* templom. A másik a neki megfelelő *belső* kép. Tudom ugyanis, hogy ott künn is van egy templom, az első, az eredeti — s nekem is van egy képem erről a templomról, a második, az utánképzet. Igaz ugyan, hogy eredeti és utánképzet a naiv ösztudatban oly szorosan forrnak össze, hogy csak alig választhatók el egymástól. S ha e *belső* kép, mint utánképzet, teljesen

megfelel a külső templomnak, mint eredetijének, akkor azt mondom róla, hogy *ismeretem igaz*, azaz hogy e templomot *helyesen* ismerem.

A második, ugynevezett *subjectiv* templom, a melyet csak képzeletem teremtett, már nem mutat ilyféle kettős jelenséget. Sőt határozottan állítjuk róla, hogy épenséggel nem felel meg semmiféle más egyedi templomnak. Itt találó utánpéztetről tehát szó sem lehet; más szóval ismeretem ez esetben *nem igaz*.

S ezzel, azt hiszszük, még világosabbá vált a szorosabb értelemben vett *subjectiv* és *objectiv* különbsége. *Subjectiv* ugyanis az a bel-tény, mely semmi más kültüneményre, mint az ő eredetijére, nem utalva, csakis a saját egyedi jelenségét tünteti fel az ösztudatban; *objectiv* pedig az a beljelenség, mely egy más egyedi külső tüneményre utal, mint az ő eredetijére.

Világossá válik itt azonban az eddigi philosophiáknak egyik alap-tévedése is egyszersmind.

E *subjectiv* s az ösztudatban csakis a saját egyedi létét nyilvánító jelenséget ugyanis az eddigi philosophiák önmagukban pusztá, illuzórius, nemvaló, nemlétező jelenségnek tartották. Megzavarta őket a jelenségnek nemlétező *utánpézeti* volta. S azért, mert nem felelt meg tényleg semmiféle más valóságosan létező ismereti külső jelenségnek, egyszerűen elvetették, mint önmagában sem létező, semmis jelenséget. S ezzel a szemléletbeli összehasonlítás eredményét átvitték az eredeti beljelenség önálló egyedi tényére magára. Az ismereti kérdést összezavarták a létkérdéssel. S így bele jutottak abba a sarkalatos ellenmondásba, hogy beszéltek oly jelenségről, a melyet nemlétezőnek állítottak s harcoltak oly lét ellen, melyet nemjelentkezőnek tételeztek fel.

Mikor ugyanis azt mondták: ez a képzeletem teremtette templom mint egy más eredeti, egyedi küljelenséggel összehasonlított utánpézet, t. i. mint ismeret, nemvaló, nemigaz, tehát *nem* létezik, akkor egyúttal nem állítottak mást, mint hogy önnön létében is csak elvetni való pusztá fantom, a melyet éppen ezért a komoly tudománynak számításán kívül kell hagynia. S ők valóban számításukon kívül is hagyták. Hirdetgették, hogy ez a beljelenség *nem* létezik. Mivel azonban ez az ő egyedi bellétét mindennek daczára is kétségbevonhatatlanul újra és újra feltüntette az ösztudatban, ők kénytelenek voltak elhítenni önmagukkal, hogy ez a lét *nem* jelentkezik.

S ezen alapellenmondás eldöntötte most már az eddigi philoso-

phiák egész jövőjét is. Mert ha ők azt hirdették, hogy vannak pusztá subjectiv, önmagukban nemvaló, semmis, illuzórius, nemlétező jelenségek ösztudatunkban, akkor csupa következetességből el is kellett őket azután önmaguktól dobniok. Más részről viszont, a mikor ezt tették, szomorúan kelle belátniok, hogy az ő szerintök objectiv, való, igaz, reális, létező tényekkel — a melyeknek e jelzői csakis az ismereti összehasonlítás eredményét fejezik ki — az egész ösztudatot még egészen ki nem merítették. Oda jutottak tehát, hogy a megfejtendő egész tudatot megcsontították, mivel egy részét eltagadták, — e megcsontított tudatrészből pedig az egész tudatot nem voltak azután képesek teljesen megvilágítani.

S ebben az ösztudatot megcsontító tagadásban rejlik az ő egyoldalúságuk s ezen egyoldalúságukban azután annak a szomorú eredménynek az oka, hogy nemcsak egyesek a philosophiát, hanem az egyes philosophiai iskolák is egymást eddig, oly lenéző tekintettel méregették. Pedig a philosophia csak *egy*, mint maga az emberi szellem; mert hiszen ő az emberi szellemnek kizárólagos tudománya, a mennyiben ép az emberi szellem megoldását tűzi ki czéljául. Ő a legrégibb tudomány. Olyan régi, mint maga az emberi gondolkodás. Egy idős a jelenségek mibenlétét fürkésző emberi vizsgálódással; egykorú a naiv természettudományok kezdetével. És ime mégis, míg a természettudományok a nap naiv megimádásának tényétől a fejlődések végtelen láncolatain keresztül az elektromos napok megteremtésének tényéig jutottak: addig a philosophia, mely a mindenség létalakjainak mibenlétét volna hivatva földeríteni, csakis annyit ért el, hogy e létalakoknak «örök megoldhatatlanságát» volt végre kénytelen bizonyítani.

Mondhatnók, ennyi az ő több mint harmadfél ezer éves fejlődésének eredménye!

Valóban rendkívül tanulságos e két tudomány alapjainak összehasonlítása. Egyfelől az óriási léptekkel haladó concret természettudomány az ő czáfolhatatlan tényeivel; másfelől a csigajárású abstract philosophia minden haladást megsemmisítő, ellenmondó tételeivel. Hogyan lehetséges mindez? Hát e rohamosan fejlődő természettudományok éppen semmi rokonságban sem állanak a philosophiával, hogy fejlődésükkel az ő fejlődését is elősegíthették volna?! Ha pedig rokonságuk eltagadhatatlan, mennyiben vannak hivatva arra, hogy megalkossák végre a philosophia újjáteremtését?!

Vizsgáljuk meg mindezt egy kissé közelebbről.

A philosophia és természettudomány édestestvérek. Közös bölcsőben ringatták őket. A legelső philosophia természettudomány; s az első természettudomány a természet philosophiája. Életpályájuk szorosán egymás mellett haladt egész a mai napig s egymás mellett halad még manap is. Mindketten az emberi ösztudat jelenségvilágának megoldására törekszenek: a természettudomány a külső, objectiv — a philosophia a belső, subjectiv jelenségek megmagyarázására. A természettudomány azt keresi, hogy ösztudatunknak valamely beltünetmánya, mint utánképzet, mennyiben felel meg egy más külső, eredeti jelenségnek; a philosophia pedig azt, hogy ezen beltünetmánya minő jelenséget mutat önnön magában és az ösztudatban.

Látok egy szép természeti tünetnyt. Szemléletemben élénken feltűnik e tünetmánya utánképző beljelensége. Vizsgálni kezdem, vajjon helyesen figyeltem-e meg, más szóval, vajjon ez az utánképző beljelenség megfelel-e teljesen az eredeti kültünetmágynek? Megvan-e a beljelenségben a kültünetmánya egész összefüggésében és folyamatában? Nem mosódtak-e el egyes, halványabb oldalai? Sőt áttérek e tünetmánya előtti más megelőző tünetmánya is. Vajjon eléggé élesen figyeltem-e meg ezt is? Megtaláltam-e a kettejük közötti szoros egymásutánság kapcsát? S ha végre mindezt pontosan sikerült megfigyelnem, akkor azt mondom: ezt a kültünetnyt teljesen ismerem, azaz: ez a kültünetmánya a legkisebb alapeleméig találóan van utánképezve ösztudatomban beljelenségében.

Ez a természettudományok eljárása.

Vizsgálódásomban azonban még más út is követhetek. Feltűnik szemléletemben a természeti tünetmánya utánképző beljelensége. Figyelmemet reá most már mint beljelenségre irányítom. Nem keresem, vajjon megfelel-e teljesen egy más eredeti kültünetmágynek, hanem egyszerűen csak úgy tekintem, a mint szemléletemben adva van, önnön egyedi jelenségében. Megnézem, mint önmagában mutatkozó egyedi ösztünetnyt. Kutatom alkotó elemeit, de korántsem azért, hogy megállapítsam, hogy az egyikük vagy másikuk talán kimaradt az egészből, — mert feltételezem, hogy a mi a jelenségben létezik, mindaz benne jelentkezik is, — hanem azért, hogy összefüggésüket megérthessem, belőlük az *egészet* magát összeállíthassam. Nem azt vizsgálom tehát, hogy teljesen találó utánképezete-e ez a beljelenség annak a láttam természeti kültünetmágynek, hanem igenis azt, mint létesü uda-11

tomban ez a beljelenség maga; vajjon minő összefüggést tüntetnek fel az ő egyszerűbb elemei az ösztüneményben magában s viszont minőt ez az ösztünemény a tudat egyéb ösztüneményeinek világában.

S ez a philosophia eljárása.

Előttem van pl. a szellem egész ténye, az ösztudat maga. Érzelmeim tárgyává lesz valami, gondolkodom valamiről, vagy akarok valamit. Érzelmeim, gondolkodásom és akaratom együttes jelenségei alkotják ösztudatom egész világát. Kutatásaimat e világra irányítom. Vajjon a benne nyilvánuló beljelenségek élethű másolatai-e bizonyos kültüneményeknek? Keresem, hogy az agyvelő idegrendszerének sajátos küljelensége mennyiben nyilvánul e beljelenségekben? Bizonyos idegrostok és idegsejtek ingerlése minő találó képet mutathat a beljelenségek világában? Vagy bizonyos beljelenségek minő egyedi kültüneményeknek lehetnek utánképző másolatai? Előveszem a nagyítóüveget. Megvizsgálom az egyedi idegsejtek kültényét s bizonyos beteges állapotaikból visszakövetkeztetek a lelki élet beljelenségeinek zavaros tényére. Egyszerűen mindég összehasonlítok. Kutatom, hogy az agyvelőnek egy külismereti ténye mennyire van találóan lemásolva, utánképezve valamely beljelenségben.

Ezen az úton halad a természettudomány.

De egyszerre csak más irányt adok kutatásaimnak. Szellemem egész tényét önnönmagában tekintem, úgy, a mint ösztudatom beljelenségeiben előtűnik. Felkeresem e beljelenségeknek ösztudatbeli legegyszerűbb alapelemeit s megkísérlem belőlük összeszerkeszteni lelki életem egész világát. Nem sokat törődöm azzal, hogy a gondolkodásnak ilyen vagy amolyan ténye teljes vagy nemteljes kifejezője-e az agyvelő ezen vagy azon idegcsoportjainak, vagy hogy a gondolkodásnak bizonyos tüneménye minő helyzetű vagy fekvésű külidegsejtek tevékenysége; hanem egyszerűen azt vizsgálom, melyek a gondolkodás belvilágának legegyszerűbb *érzéki* alapelemei s miként létesül belőlük az emberi egész gondolkodás; melyek azon beltevékenységi módozatok, a melyek a lelki életnek ezen vagy azon beltényét alkotják.

S ezen az úton halad a philosophia.

A ki azt hiszi eszerint, hogy szellemi életünk egész mibenléte «örökké megoldhatatlan» kérdés marad előttünk, még pedig azért, mert az ő összes beljelenség-nyilvánulását úgy, mint pl. valamely növényi vagy állati *külső* szervezetet, soha meg nem figyelhetjük, őt munkájában nem követhetjük, mert hozzá nagyítóüveggel annyira nem köze-

ledhetünk: az egy nagy s a fentebb kifejtettem okoknál fogva már könnyen belátható alaptévedésbe van bonyolódva. Azt keresi ugyanis, hogy lelki életünknek összes beljelenségei teljesen megfelelnek-e bizonyos más eredeti küljelenségnek, vagyis hogy az ösztudatban önnön egyedi létüket kétségtelenül nyilvánító szellemi beltények mennyiben találó utánképzetei a különböző alakú és fekvésű külismereti idegrostoknak és idegsejteknek. S így természetesen összetéveszti a természettudományok útját a philosophia útjával.

Hiszen a szellemi élet egész valósága eltagadhatatlanul van adva ösztudatunk belvilágában. Gondolatunk, beltapasztatatunk minden egyes tüneménye már önmagában reális és kétségtelen egyedi léttény. Képzelődésünknek legfantasztikusabb, őrült alakításai is határozottan létező, elkülönödött alakok a tudat belvilágában. S még hogyha nem is felelnek meg valamely más eredeti jelenségnek s így mint utánképzetek *ismeretileg* nem is igazak: ösztudatbeli önálló, egyedi létük el nem titkolható és meg nem semmisíthető, éppen mert ő maga jelentkezik ösztudatunkban s mert ő maga alkotja a szemlélet tárgyát. S a philosophia feladata ép ezen nem külismeretileg, hanem csakis önmagukban szemlélt egyedi beljelenségeknek önálló vizsgálata. S így a philosophia tárgya ép az a kétségtelen beltény, a melyet nem kell sokáig keresnünk, a melyhez nem kell nagyítóüveggel közelednünk, hanem a mely ott van világosan mindannyiunk ösztudatában és létezik az ő egyedi voltában elvitázhatatlanul; létezik — mert jelentkezik.

A természettudományok útja tehát közvetlenül a philosophiáé mellett vezet. Országaik határai a legközelebbi szomszédságban haladnak egymás mellett. Szüntelenül érintik egymást, de egymásba soha át nem léphetnek. Csakis egy kis lépés választja el őket egymástól: a küljelenségekből a beljelenségekbe vezető kis lépés. Nem csuda azután, ha oly szabadon pillantanak be munkásai olykor-olykor egymás birodalmába. S könnyen megmagyarázható másrésről, hogy néha-néha oly merészen kísérlik meg átesapni egy a más területére.

Mint egy a külvilág összes alakulatait önmagából mindenfelé visszaverő tükör, olyan az emberi lélek az ő összes beljelenségeivel. A tükrön kívül álló tárgyak alkotják a küljelenségeket; az ő tükröbéli alakjaik pedig a beljelenségeket. Mellettök áll a szemlélő tudat, mely tekintetét hol a kültárgyakra, hol a tükröbéli mutatkozó belképekre irányítja. Majd azt nézi, mennyiben felelnek meg e tükrö-

beli képek eredeti küljelenségeiknek, majd pedig azt, minő alakot és összefüggést mutatnak e képek magában a tükörben. A tükrön kívül álló tárgyak megjelennek a tükörben. A tükörben mutatkozó alakok magukat a kültárgyakat akarják visszatükröztetni. Kültárgy és belkép tulajdonképpen csak *egy* fejeznek ki. S a visszaverő tükör egyedi sajátosságainál fogva mégis mekkora közöttük a különbség!

Hadd világítsa meg ez a hasonlat is a természettudomány és a philosophia rokonságát, de egyúttal jellemző különbségeiket is.

Össztudatunk gazdag belvilágának igen jelentékeny részét alkotják most már — a mint a fentebb mondottakból természetesen következik — az úgynevezett *utánképzeti* beljelenségek. Mondhatnók fotografiái ók az ösztudatban jelentkező egész külvilágnak, a melynek végtelenül gazdag, eredeti külalakulatai helyett csakugyan őket használja a szellem az ő különféle tevékenységeiben.

Az utánképzés, a fotografia természetében rejlik azonban, hogy mennél hívebb és találóbb, annál jobban helyettesítheti eredeti tárgyát. Láttuk pedig, hogy a természettudományok feladata az utánképzeteknek, a szellemi fotografiáknak éppen ezen *hű* és *találó* voltát vizsgálgatni. Ezen utánképzések *teljes* hűségéhez való közeledésben mutatkozik egyedül a természettudományok fejlődése. S a természettudományi hypothesisok tulajdonkép nem fejeznek ki mást, mint hogy bizonyos külső természeti jelenségeknek ösztudatbeli belső utánképzése, fotografiája egyelőre *teljesen* hűnek és találónak veendő. A chemia pl. a testeket legegyszerűbb elemeikre iparkodik felbontani. S ezen eljárásában megállapítja az elemek számát. Hypothesisé abban áll, hogy még mindég kétséges, vajjon a küljelenségeknek ösztudatbeli más, a jövőben lehető találóbb utánképzése nem fogja-e egyszer majd e számot szaporítani s ezen elemek egyszerűségét összetételnek bizonyítani? S a természettudományoknak éppen ezen, a külső egyediségből kiinduló eljárása teszi nélkülözhetetlenné az ő módszerüket, az úgynevezett *inductiot*, a mely egy és ugyanazon jelenségnek számtalan esetben való létét iparkodik megbizonyítani.

Mivel pedig ösztudatunk gazdag belvilágának éppen ezen utánképzeti, fotografiaszerű beljelenségei alkotják a philosophia tárgyának egyik nagy részét, világosabbá lesz most már a természettudományok nagy szerepe is a philosophiában. A természettudományok eldöntik az utánképző beljelenségek utánképzeti hűségét és teljesen találó voltát. A philosophia pedig e beljelenségnek önnön létükben való megfigye-

léseire és megmagyarázására törekszik. Nagyon természetes dolog már most, hogy mennél hívebbnek és találóbbnak bizonyul a természettudományok vizsgálódásai következtében valamely beljelenség, mint utánképzés, annál hívebben és találóbban is fogja ő azután kifejezni önnön létében az objectív valóságot s így vele és benne annál tisztábban érzékelteti maga a philosophia is a való világot. A mig pl. a természettudomány meg nem állapította, hogy az emberi szellem egész tevékenysége az ember organizmusának conerét, érzéki tevékenységével, az agyvelő idegrostjaival és idegsejtjeivel függ szervesen össze, addig természetesen szó sem lehetett a szellemnek illetén reális, conerét felfogásáról és megmagyarázásáról. Addig a philosophia csak egy a test fölött álló, tőle teljesen elkülönödött, vagy elkülönödhető lélekben vagy felsőbb lényben kereste a szellemi tényeknek még legegyszerűbb alap-elemeit is.

A természettudományok hatása tehát a philosophiára itt egészen élesen tűnik elő.

Még élesebbé lesz azonban e hatás előtünése, ha a természettudományok tárgyát képező beljelenségeket a philosophia tárgyául szolgáló beljelenségekkel közelebről hasonlítjuk össze.

A természettudomány az egyes küljelenségek utánképzeteivel foglalkozik. Munkája tehát sohasem terjedhet túl az egyedi összehasonlításon. Még az *egész* kültermészetnek egyszerre való felfogása sem tejezhetne ki ő benne mást, mint két, egyediségében mereven szemlélt jelenségnek, t. i. a kültermészet tényének és belső utánképzetének, egymással való szembeállítását. A philosophia azonban már egészen más világot mutat. Az ő beljelenségei, még ha önnönmagukban alkotják is a vizsgálódás tárgyát, már korántsem úgy tűnnek fel, mint csakis pusztán egyedi s minden más jelenségtől elkülönödött, merev jelenségtények, hanem mint egy roppant gazdag jelenség-lánczatnak összefüggő, egyes szemei. Ugy jelentkeznek, mint végtelen számú alkotó elemek össztüneményei, vagy viszont mint roppantul bonyolult össztünemények alkotó elemei.

S valóban e különbséget bizonyítja a természetnek és szellemnek minden egyes tüneménye. Mig ugyanis a természetnek bármely egyes jelenségét mint önmagában állót, minden mástól elkülönödőt, a természeti többi tények egész világából könnyen kiszakíthatót és csakis az ő egyedi voltában mereven szemléltet állítjuk vizsgálódásunk elé: addig a szellemnek minden egyes jelensége csak mint a végtelen más-

sal szervesen összefüggő, velök együtt jelentkező, az ő egységükből ki nem szakítható, sőt reájuk utaló egyedi tény lehet szemléletünk tárgya. A természetnek ezen szétválasztó eldarabolásával szemben a szellemnek egy egészsze forrasztó összeolvasztása áll. A természetben szemlélt minden egyes *fa* pl. csakis önnönmagában, minden más természeti jelenségeggyedtől elkülönítve és elszakítva szemlélhető. A gondolatban vagy képzeletben feltűnő *fa* pedig úgy látszik a szemléletben, mintha mögötte még számtalan más gondolati vagy képzeleti *fa* egyedisége lebegne, a melyektől ő éppenséggel el nem különíthető vagy szakítható.

S a szellemnek ezen kizárólagos jelenségét az úgynevezett *egybevetítés* ténye idézi elő.

S ebben találhatjuk meg most már annak a ténynek a magyarázatát is, hogy a kültermészet egyes jelenségei mindannyian elemi jelenségeknek tűnnek fel a szellem jelenségeivel szemben. A szellemnek ezen *egybevetítő* tulajdonságánál fogva ugyanis ők mindég mint egygyéforrt részegyedek mutatkoznak s így arra a belőlük alakult egészre vonatkoztatva, a mely a szellem jelensége maga, mint elemi mozzanatok jelentkeznek. Azt lehetne mondanunk, hogy minden egyes belszemléleti jelenség egy oly jelenség-hálózat az egyes külszemléletekkel szemben, a mely végtelenül gazdagon van át- meg átszöve az egyedi küljelenségek ezreivel. S még ha e roppant gazdag hálózatnak majd az egyik, majd a másik szálára irányítjuk is tekintetünket, szemléletünk háttérében ott van mindég maga az egész hálózat is; s mi csak egy összeforrt képet látunk magunk előtt, mely a szemlélt egyedi jelenséget körülfonja s beolvasztja az ő alakokban gazdag egyediségébe.

S minő világító ereje van a természettudománynak, hogy e gazdag jelenség-hálózatnak minden egyes szálát meg képes világítani! S minő hatása a philosophiára, a mikor éppen ezen, a philosophia tárgyául szolgáló jelenség-hálózatok összes, elemi szálait van hivatva egybeszöni! Valóban csakis most derül fel tisztán előttünk a természettudományok nagy szerepe a philosophiában; most, a mikor megértettük, hogy a természettudományok ép azon elemi küljelenségek titkát iparkodnak felderíteni, a melyeknek utánképző beljelenségeiből szövődik össze a szellemnek csaknem egész jelenség-világa. Csakis most vagyunk képesek méltányolni az ő roppant hatásukat a philosophiára, midőn tudjuk, hogy az ösztudat egyedi jelenség-mozzanatai-

nak, mint elemi tüneményeknek, természettudományi, érzéki megvilágítása és megfejtése után lehetséges egyedül a szellem beljelenségeinek, mint ezen elemek egészének, igazi, konkrét philosophiai megoldása. Csupán csak ezzel világítottuk meg igazán élesen azt a szoros kapcsolatot, mely a természettudományt és a philosophiát egy nagy egészsze fűzi össze s mely nélkül ők sem önmagukban erősek és virágzóak, sem pedig egymással szemben szövetségesek és rokonok soha nem lehetnének.

De ha a természettudomány ép azon jelenségek magyarázatára szorítkozik, a melyeknek utánképző beljelenségeiből, mint alapjelenségekben fonódik legnagyobb részt össze a szellemnek egész bonyolult világa: akkor igen könnyen megérthető, hogy a természettudományok legegyszerűbb, érzéki alapeleme, alapja egyúttal magának a philosophiának is. Mert, ha a kültermészet egyedi jelenségei az emberi szellemnek is elemi jelenség-tényei egyszersmind, nagyon természetes, hogy a kültermészet legegyszerűbb alapjelensége egyúttal magának a beltermészetnek is legegyszerűbb alapjelensége. A mely legegyszerűbb érzéki tényből építi fel és érzékelteti tehát a természettudomány a külvilág jelenségeit, ugyanazon legegyszerűbb érzéki tényalapra kell visszavezetnie a philosophiának is a szellem belvilágának roppantul gazdag és szövevényes alakzatait. Küljelenség és beljelenség az alapon teljesen összeolvadnak. Nincs közöttük éppen semmi különbség. Az a végtelen egyszerűség ugyanis, a melyet az összes érzéki és «nem-érzéki» tények legelső alapjához természetszerűen fűzünk, nem engedheti meg azt, hogy az ő küljelensége és utánképző beljelensége valamilyen eltérjenek egymástól, azaz: a beljelenségben az eredeti küljelenség utánképzése alkalmával még valami elmosódhasson. Ez ellene mondana annak a végtelen egyszerűségnek, a melyet az alapon feltételeztünk s a mely már eleve kizár önmagából *minden* elmosódást.

A külvilág és a belvilág, a természet és a szellem létalapjai tehát azonosak egymással. A természettudomány és a philosophia kiindulópontja egy és ugyanaz.

S vajjon melyik ez a kiindulópont, a természetnek és szellemnek ezen legegyszerűbb érzéki létalapja?

Keressük fel és mutassuk be ezt történeti fejlődésében.

S ezt az utat szükségképpen meg kell tennünk, ha az egész mindenség mibenlétére nézve a legkevésbé is tájékozódni akarunk. Meg kell tennünk, képzeletben éppen úgy, a mint megtette valósággal

maga a természettudomány és a philosophia, míg végre több mint harmadfél ezer éves útjában ráakadhatott jelenségvilágának legegyszerűbb alapjára. Meg kell tennünk, hogy láthassuk és megérthessük, hogy az emberi szellemnek csak ezen az úton lehetett megindulnia és haladnia, ha a világprobléma megoldásához csakugyan el akart valaha jutni.

A mindenség létalapja szükségképpen csak ellentét nélküli, állandó, egyszerű és tevékeny lehet. Mert a mi mellett, ő tele függetlenül, még más valami is lehetséges, tehát a mi: nem ellentét nélküli; a mi ma van és holnap már nincs, azaz: változó; a mi mást is foglal még magában s így: összetett; s végre a mi holt, téttelen, nyugvó: mindaz nem lehet a tevékeny, bonyolult, folyton változó és így a lét és nemlét ellentétébe süllyedő érzéki jelenségeknek közös létalapja.

Ez egészen természetes. S így gondolták ezt már a régiek is. S éppen azért, mert ezzel a helyes gondolattal közeledtek ezen ismeretlen létalaphoz akkor, midőn a jelenség-világ egyes tüneményeit még csak felületesen és naivul ismerték, ezt az ellentétnélküli, állandó, egyszerű és tevékeny alapot az ellentétes, változó, bonyolult és itt-ott nyugvó világ tüneményeiben természetesen nem is vehették észre. El kellett tehát őt belőlük szükségképen tagadniok. Ki kellett az érzéki jelenség-világból emelkedniök s ez ismeretlen létalapot más valahol, ezen érzéki világ fölött, keresniök. Azt kellett okvetetlenül mondaniok, hogy az érzéki világ létalapja valami felsőbb, önálló s az érzéki természet fölött létező lény.

S valóban ezen az úton indult meg következetesen mind a természettudomány, mind a philosophia.

S ennek az útnak mindjárt a kezdetén kettős volt az iránya. Az egyik a *theologiába* vezetett s a másik az *abstractióba*.

Az indiai Sanc'hya philosophiai egyik ága — a theistikus — Isvara istent tartotta a világ legfőbb kormányzójának. Azt állította, hogy Isvara lelke vagy szelleme egészen különbözik a többi egyedi, érző, anyagtalan és változhatatlan lelkektől, a kiknek a természettel való egyesülése hozta létre a teremtés munkáját.

Ez az irány a *theologiai*. Az érzéki mindenség fölött itt egy személyes isten áll alárendeltjeivel, a végtelen számban létező egyedi lelkekkel.

A Sanc'hya philosophia másik ága — az atheistikus — már megtagadja Isvarat, mint a világ tudatos teremtőjét. S azt hozza fel, hogy

egy isten létére nincs semmi bizonyíték. Észrevenni nem lehet őt; de még csak kiokoskodni sem. A természet fölött ő szerinte az abszolút intelligentia áll, a forrása minden más egyedi intelligentiának s a létalapja a létezőknek, a melyek mind az ő nagy alapjából fejlődnek ki lassan-lassan.

S ez az *abstrakciónak* iránya. Az érzéki világ fölött itt a gondolat, az értelem áll s megteremti a létező összes alakulatokat.

Mindkét iránynak egy és ugyanaz az alaptévedése. Mikor ugyanis az érzéki jelenség-világ legegyszerűbb létalapját keresik s e munkájukban a fentebb jeleztük követelményeknél fogva az érzéki jelenség-világ fölé emelkednek, akkor egyúttal nem tesznek mást, mint hogy az egyes jelenségekben még oly *létet* keresnek, mely bennök *nem* jelentkezik s ezzel oly *jelenséget* csúsztatnak beléjük, a mely bennök *nem* létezik. Sőt, ha ezt az alapellenmondást még nem is tekintenők, a kérdést még mindég megoldatlanul hagyják, a mennyiben az ismeretlen ősalap helyére egy újabb ismeretlent állítanak.

S szakasztott ez az alaptévedésök mindazon eddigi természettudományoknak és philosophiáknak is, a melyek ezen ősalap felkérésére útnak indulva, e kettős irány valamelyikén haladtak.

Ebben az alaphibában szinylődik minden olyan tan, mely az egész érzéki mindenséget egy avagy több érzék fölötti, lelki, szellemi lénynek, személyes istennek rendeli alá s a melyben a természettudomány és a philosophia a vallás szolgájaként szerepel. Ebben példa a scholastikus philosophia, mely — a keresztény dogmatika körén belül állva — a hitnek képzeleti alakjait állította oda az érzéki világ ősalapjául.

De másrésről erre a sarkhibára építenek viszont mindama természettudományok és philosophiák is, a melyek már másnemű gondolati, tehát abstract fantomot tesznek az érzéki jelenség-világ létalapjává. Erre épített Thales, midőn a természet és szellem-világ őselemévé a «víz» képében egy általános gondolati alakot tett; erre Anaximander az ő végtelen «megnem határozott» őselemével; Pythagoras az ő fogalmi «szám» alakjaival. Ez az alaptévedése az eleai iskolának, mely a gondolati létet állítja érzéki ősalapnak; s mert ezzel szemben a jelenség-világ oly hiunak és mulékonynak bizonyul, azért meg is tagadja miatta az egész jelenség-világ valóságát; — ez Leukipposnak, az atomistikus philosophia megteremtőjének, a ki a világ ősalapjának a nemlátható, nemérezéki, holt, nyugvó, gondolati, abstract atomot

tartja. Ennek a sarkhibának gyermeke a Kant «magánlétje», Hegel «abszolút eszméje», Schopenhauer «akarata», Hartmann «nemtudatos». S ebben tévednek a materialisták az «anyag és erő» nemérzéki, gondolatalkotta, schematikus egyedi alakjának őselemül való felállításával.

Egyszóval eltagadhatatlan és megczáfolhatatlan ellenmondásból indulnak ki mindazon összes természettudományi és philosophiai álláspontok, a melyek az életeleven, tevékeny és érzéki világ konkrét jelenségeinek ősalapját ezen érzéki világ fölött akár a *theologiai*, akár az *abstract* irányban akarják megtalálni. Először is eltagadhatatlan az ellenmondásuk, mert hiszen nekik is be kell végre látniok azt, hogy, midőn e közvetlen, érzéki jelenségek egyszerű alapját e jelenségek mögött vagy fölött keresik, tulajdonkép nem keresnek ő bennök mást, mint egy oly *létet*, melyről különben azt állítják, hogy bennök *nem* jelentkezik; másrésről pedig ezen eljárásukkal már előre feltételeznek e jelenségekben még egy oly *jelenséget*, a mely különben bennök *nem* létezik. Másodszor megczáfolhatatlan ellenmondásuk azért, mert még eddig soha és semmiféle természettudománynak és philosophiának nem sikerült létalapját megőriznie, ha a létet a jelenségtől ily önkényesen elválasztotta. Mert *a lét és jelenség azonossága kétségbevonhatatlan tény.*

S ezzel ellenkező útra tértünk át; arra az útra, a melyen egyenesen és biztosan eljuthatunk az érzéki jelenség-világ legegyszerűbb őseleméhez. Meggyőződünk arról, hogy az emberi gondolkodásnak — ha ezen őselemet valóban helyesen jellemezte, a minthogy csakugyan helyesen is jellemezte — szükségképpen a most jeleztük irányokban kellett és lehetett csupán haladnia. S miután meggyőződünk, most vissza kell fordulnunk, hogy egy más, talán ellenkező útra lépjünk.

A *theologia* és az *abstractio* útja a tehetetlenség ködös messzeségébe vitte az emberi vizsgálódást; abba a messzeségbe, a honnan magát a kiinduló pontját, az érzéki jelenség-világot sem lehetett már többé tisztán kivennie. Nem csuda azután, ha onnan e jelenség-világot csak pusztá délibábjátéknak nézte, a mely egy más, ő tőle messze fekvő valóságnak áttetsző visszatükröződése! Mi visszatérünk az érzéki jelenségek konkrét világába, a melynek az a ködös messzeség maga is csak titokzatos véghatárait jelzi. Körültekintünk és így szólunk: itt minden, a mit látunk, érzéki, konkrét tény. Tehát minden, a mi körülöttünk van, érzéki jelenség, azaz lét; mert hiszen *a jelenség maga a lét.*

S a természettudományok megszólalnak és igazat adnak nekünk.

Nem azt mondjuk tehát már, a mit a theologia vagy az abstractio mondott: ez a jelenség itt előttünk pusztá, változó, illuzórius, mert az ő létalapja az isten, a magánlét, vagy más valami ő benne nem érzékelhető; — hanem azt: ez a jelenség itt maga a lét; a mi ő benne jelentkezik, ő benne csakis az van s a mi benne van, ő benne csakis az jelentkezik. Éppen ezért vizsgáljuk őt úgy, a mint van, hogy az ő egyszerűbb lételemeit megtalálhassuk.

S a természettudományok ismét megszólalnak és igazat adnak nekünk.

S a mikor azután az egyes jelenségeket így megvizsgáljuk, mindig mélyebbre és mélyebbre hatolunk az egyszerű érzéki tények világában és egyre közelebb és közelebb jutunk az ő alapjaikhoz. Az elemek is megnyílnak előttünk és megmutatják az ő saját elemeiket s ezek ismét az övéiket. S végre ott állunk a legegyszerűbb őselem előtt, a melyet több mint harmadfél ezer éven át keres az emberiség: a magában és másra feszítő érzéki paránytény előtt.

S a természettudományok felkiáltanak és igazat adnak nekünk.

Mert hiszen ők is azt keresik, a mit a philosophia; az ő alapjuk is ugyanaz, a mi a philosophiáé; ők is csak ugyanazon őselemből magyarázhatják meg és szerkeszthetik össze a jelenség-világot, a melyből maga a spekulatív philosophia; sőt az érzéki jelenségek egyediségeinek összehasonlító vizsgálatánál fogva tulajdonképen ők volnának hivatva arra, hogy e jelenségek legegyszerűbb ősalapjához elvezessenek s őt tiszta érzéki, közvetlen egyediségében érzékeltessék.

S épen ezért meg kell hallgatnia a philosophiának a természettudományokat is; s a mennyiben az ő ő alakjuk az ő alapja is egyszerűsmind, szigorúan meg kell vizsgálni, mennyiben fogadható el a jelen természettudomány meghatározta alap a philosophiának s vele az egész érzéki jelenség-világnak őselemeül.

«Sok tulajdonság» — mondja Haeckel Ernő, korunk egyik legkitünőbb természettudósa, egyik munkájában — «a melyeket a szokásos, felületes természetfelfogás csak a szerves lényeknek tulajdonít, ép oly joggal megilleti a szervesetlen lényeket is és valósággal közös birtokát képezi minden természetbeli testnek — vagy hogy pontosabban fejezzük ki magunkat: minden atomnak, vagyis mindazon legkisebb önálló (diskret) testrészeknek, a melyeket az újabb chemia osztatlanul az összes testek legutolsó alkatrészeinek tekint.»

«Minden atom egy bizonyos bennerejlő erőmennyiséggel bír s ezen értelemben «lélekkel» van felruházva. Ilyen «atom-lélek» feltevése nélkül a chemiának legszokottabb és legközönségesebb tüneményei sem magyarázhatók meg. A kedvnek és kedvtelenségnek, a vágyódásnak és idegenkedésnek, a vonzásnak és taszításnak minden tömeg-atommal közösnek kell lennie; mert az atomoknak mindazon mozgásai, a melyeknek minden egyes chemiai vegyület alakulásánál és felbomlásánál elő kell fordulniok, csakis akkor magyarázhatók meg, ha őket *érzéssel* és *akarattal* ruházzuk fel. Mert mi máson alapulhatna tulajdonképen a testek vegyület-rokonságáról szóló általánosan elfogadott chemiai tan, mint azon a nemtudatos feltevésen, hogy az egymást vonzó és taszító atomok tényleg bizonyos hajlamokkal vannak felruházva és hogy ezen érzéseket és ösztönöket követve, birnak azzal az akarattal és képességgel, hogy egymáshoz oda és egymástól el tova mozogjanak?»

S Haeckelnek e szavaiban teljesen ki van fejezve korunk természettudományainak létalapbéli felfogása. E naiv realizmus uralkodik manap még természettudományokban és philosophiában egyaránt; ez a naiv realismus, mely azt hiszi, hogy csakis akkor magyarázhatók meg az atomoknak összes mozgásai, ha ezen atomokat *érzéssel* és *akarattal* ruházzuk fel. Hiszen ha *érzés*, *akarát*, *lélek*, *kedv*, *kedvtelenség*, *vágyódás*, *idegenkedés*, *vonzás*, *taszítás* vagy bármilyen néven nevezett hajlam — ha velök már egyszer fel van az atom ruházva — csakis bizonyos tulajdonságait alkotják ezen atomnak: vajjon nem állunk-e akkor a mai természettudományok ez atomjaival is az abstrakciónak fentebb említettük ellenmondásos alapján? Hát mikor a mai természettudomány azt mondja: az atomok *érzéssel* birnak — nem állítja-e egyúttal az *érzéki* jelenség mögött az *érzék fölötti* létalapot?

Mindenesetre.

Az az állítás ugyanis, hogy az atom *érzéssel* bír — nem jelenthet mást, mint hogy az atomnak egyik tevékeny része az *érzés*, más szóval: az *érzékiiség*. Hol van azonban még a másik rész, a melynek ezen *érzékiiség* csak egyik tulajdonsága?! Ott lebeg az *érzékiiség mögött* mint *érzék fölötti*, mint újra meg nem oldott és meg nem érzékített *ősismeretlen*.

S mennyire más világosság terül el ezen *őselem fölött* a *lét* és *jelenség azonosságának álláspontjáról!*

Minden, a mi van, *érzéki* jelenség s egyúttal *érzéki lét*. A mai

természettudományoknak ezen érzéssel és akarattal felruházott atomja is érzéki jelenség: ő a magában és másra feszítő tény, a legegyszerűbb egyedi terjeszkedés, a magában és másra ható parányfeszítés, mely önmaga a lét is egyszersmind. Nem az a parány tehát, a melynek egyik tulajdonsága az érzés; hanem igenis az, a mely önmaga a legegyszerűbb egyedi terjeszkedés. Ő minden, a mit valaha érzékeink felfoghatnak. Nincs mögötte semmi abstract fantom. Jelentkezik benne minden, a mi csak benne létezik; s csakis az létezik benne, a mi jelentkezik: a magában és másra ható feszítés. Ő a konkrét ősalapja minden jelenség-létnek a világon. Ő belőle alakulnak a természet összes tüneményei; belőle nőnek ki a szellemnek minden gondolatai. Ő az ellentét nélküli, mert csak ő van; maga a lét, de egyúttal a semmi is, mint meg nem határozott egyedi jelenség. Állandó, mert a mindenség összes létalakjain keresztül is ugyanaz marad. Egyszerű, mert ősalapja mindennek — és tevékeny, mert hiszen ő a konkrét, tevékeny lét maga.

S csakis így lehet ő igazán az érzéki jelenség-világ életelevení. konkrét létalapja.

A magában és másra ható parányfeszítés tehát az a legegyszerűbb egyedi érzéki tény, a melynek különféle viszonyaiból és sokszorozódásaiból kell az egész jelenség-világnak felderülnie és megvilágania. Ő az a legelső alap, mely mind a természettudományoknak, mind a philosophiának kiindulópontul szolgál, a mennyiben ő alkotja az érzéki küljelenségek őselemét, de egyszersmind a sokszor érzékföltűnek látszó beljelenségek létalapját is. S épen ezért csakis akkor biztosíthatja magának mind a természettudomány, mind a philosophia vívmányainak positiv sikerét, ha a mindenség jelenségeinek e közös lételemből való összeszerkesztésében egymást kölcsönösen segíti és kiegészíti.

S ezzel, azt hisszük, ismét élesen kiemeltük a természettudományoknak nagy hatását a philosophiára. Csakis akkor juthatott ugyanis a philosophia arra a speculativ álláspontra, hogy az emlékezetnek milliányi önálló egyedeit az ő elkülönödött érzéki egyediségeikben foghassa fel és szerkeszthesse össze, a mikor már a sejt-elméletet *Schleiden* a növény-világra és *Schwann* az állat-világra érvényesnek bizonyították. Csak a mikor a morphológiának és physiológiának sikerült megállapítani, hogy e mikroszkopikus sejtek milliói — tehát az agyvelő idegsejtjei is mind — morphologiailag és physiologiailag mind-

megannyi egymástól eltérő, egyedileg önálló, öntevékeny organismusok: egyedül akkor lehetett szó arról, hogy az emberi emlékezet-világ milliónyi elkülönödött s egyedileg más és más alakulatai ezen öntevékeny idegsejtekkel hozassanak kapcsolatba. Másrészt viszont *Wundt* beható vizsgálatai az idegmechanikáról tették lehetővé az úgynevezett *egybevetítés* szellemi tényének érzéki megállapítását, melynél fogva az emlékezet számtalan tényei egymással tetszés szerinti összefüggésükben és szellemi variációikban tüntethetők fel.

S mindebben már alapjai vannak megvetve egy pozitív, ellentét nélküli, igazi philosophának, a mely az ő jövő diadalait a mennyiben egyrészt a természettudományoknak köszöni, annyiban másrészt velők az ő győzelmüket is nagyban fogja elősegíteni.

Dr. Simon J. S.